

Norrköpingsmodellen

– att lära att lära i fält

Geografiämnets bredd gör att många uppfattar ämnet som svårt att få grepp om. Detta märker vi även på lärarutbildningen för F-3 lärare när de läser sitt SO-block där geografiämnet ingår. Exogena processer, klimat, etiska dilemman, landskapsformer, GIS, försörjning – mycket gås igenom. Men hur mycket av alla geografiska begrep och tematiker som studenterna tar del av under sin fem veckor korta geografiutbildning blir till förståelse? Hur kan vi som undervisar på lärarutbildningen utveckla kursen så att helhetsförståelse uppnås och så att studenterna känner sig trygga i sin kommande profession som geografilärare? I denna text diskuteras frågan om den studentledda exkursionen kan vara en väg mot ökad helhetsförståelse.

Under de år vi har utbildat lärare inom SO vid Campus Norrköping (Linköpings universitet), har vår studentledda exkursion återkommande fått positiva omdömen. Exempel på sådana omdömen följer nedan:

- ”Det blir mycket lättare att förklara sambanden mellan natur- och kultur-geografiska förhållanden i fråga om människans bosättning och försörjning när man själv har fått gå ut på platser och se med egna ögon.”
- ”Jag ser exkursion som undervisningsform som en enorm tillgång! Det är ett fantastiskt redskap för eleverna att

skapa sig konkreta erfarenheter om hur man kan se på sin omvärld; vad i naturen har skett utan människans påverkan/ vad i det som vi ser som natur har egentligen människan påverkat? Hur har naturen påverkat människan? Människan är beroende av naturresurser och kan inte se sig som opåverkade av vissa av de processer som sker i vår värld. Ju större befolkningen blir, desto viktigare blir det att värna om sin miljö och varandra för en hållbar utveckling.”

- ”Jag fick en helhet kring hur platsen sätts ut från början, det vill säga från förr i tiden och till dagens samhälle med lägenhetshus som anses vara Norrköpings mest klimat-smarta.”
- ”Under denna dag har vi fått med alla mål ur Lgr 11 och fått verktyg så vi kan motivera eleverna till ett aktivt lärande och en nyfikenhet för det okända, eftersom barnen i vardagen lever i geografin har de lättare att relatera till sina nyvunna kunskaper. Geografi blir inte som ett nytt ämnesområde utan en del av livet och eleverna har redan vissa grundkunskaper.”

Denna artikel inleds med en kort beskrivning av geografiämnets plats i lärarutbildningen för blivande F-3 lärare vid Linköpings universitet. Efter detta följer ett kort avsnitt där olika typer av exkursioner som förekommer i geografiundervisning

Jordprover från området undersöks.

beskrivs. De faktorer som ligger till grund för valet att genomföra en studentledd exkursion tas upp i efterföljande avsnitt. En längre beskrivning av genomförandet av momentet ges i följande del. Artikeln avslutas med en diskussion kring hur vi kan bygga vidare på våra och studenternas positiva erfarenheter av exkursionen.

Linköpings universitet består av två campus på två olika orter; Campus Valla i Linköping och Campus Norrköping. I samband med den nya lärarutbildningens införande 2011 har enskilda institutioner utsetts som värdinstitutioner för olika delar av lärarutbildningen. För de blivande F-3 lärarna inom SO är det ISV (Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier) i Norrköping som är värdinstitution.

Geografiämnet i SO-blocket

SO-blocket ges på studenternas andra termin och introducerades i sin nuvarande form VT 2012. Blocket motsvarar 30 HP och består av fyra ämneskurser och två veckors VFU. Ordningsföljden för de ingående ämnena är religion, samhällskunskap, historia och avslutningsvis geografi.

Geografikursen inleds med två till tre veckor av föreläsningar i storgrupp. Första veckan omfattar dessutom en fyra-timmars lång geogilaboration som kopplar samman jordart, jordmån, endogena och exogena processer med människans bosättning och försörjning. Laborationen och ett moment som benämns kartografiverkstad utförs i mindre grupper. Parallellt med de första veckornas undervisningsmoment förväntas studenterna förbereda en exkursion.

De kursmål som examineras inom SO-blocket och som har relevans för geografiinslaget är att kunna:

- redogöra för hur plats, tid och identitet ges olika betydelser utifrån geografiska exempel
- redogöra för och praktiskt-estetiskt visa hur närmiljön kan tas som utgångspunkt i SO-undervisning
- förklara samspel mellan natur- och kulturgeografiska förhållanden ifråga om människans bosättning och försörjning
- redogöra för hur kartor är konstruerade och hur de kan användas i allmänhet och i undervisning i F-3 i synnerhet
- diskutera och planera enskilda ämnesmoment i geografi för F-3 utifrån föreliggande styrdokument

- didaktiskt motivera olika arbetsformers användbarhet i SO-undervisningen F-3 (Kursplan för 972G21).

Examination av geografikursen sker genom det nedan beskrivna exkursionsmomentet (3 HP) och en kombinerad historie- och geografisalstentamen där två frågor prövar studenternas geografiska kunskaper (totalt 6,5 HP).

Exkursion i geografiundervisning

Exkursionen har av tradition en given plats inom geografiämnet. Enligt Lenon & Cleves (2001) kan tre olika typer av exkursioner urskiljas:

Kroppen används för att visa på förkastningsprocesser.

1. *Den expertledda exkursionen.* Lärare eller annan områdeexpert informerar om platsen och hjälper deltagarna att uppfatta och förstå olika företeelser, exempelvis en drumlin eller mönster i den urbana miljön.

2. *Den experimentella, undersökande fältstudien.* I denna typ är deltagarna de mest aktiva. De utvecklar egna problemformuleringar och samlar in data i fält. Läraren har en mer handledande roll. Geografiska metoder tränas och används.

3. *Den pseudo-experimentella och undersökande fältstudien.* Vid dessa exkursioner är lärarens roll bland annat att förbereda goda exempel på fältstudier som deltagarna kan genomföra. Deltagarna är aktiva men det är således inte de egna frågorna eller problemen som står i fokus. Detta kan jämföras med laborationer som görs i grundskolans kemiklasser och läraren vet oftast i förväg vilka svar som kan förväntas. Geografiska metoder tränas.

Till listan ovan vill jag lägga till en fjärde typ: den studentledda exkursionen. Denna typ av exkursion har använts på lärarutbildning i Norrköping sedan 2003.

Samtliga typer av exkursioner har sina förtjänster och sin plats i geografiundervisningen. Vilken typ man väljer avgörs av många faktorer. Nedan beskrivs hur olika faktorer har påverkat utformandet av den studentledda exkursionen vid Campus Norrköping.

Lgr II

De ovan beskrivna kursmålen ur kursplanen (KP) för SO-blocket vid Linköpings universitet, är framtagna med utgångspunkt

i grundskolans läroplaner Lgr11 för F - 3. I kommentarmaterialet till grundskolans läroplan i geografi lyfter man fram betydelsen av att eleverna utvecklar en geografisk referensram och att det rumsliga medvetandet vidgas. Detta sägs bland annat kunna ske genom att jämföra olika platser. Vidare lyfts närområdet fram som ett exempel på hur geografiämnet kan skapa en känsla av gemenskap. Det centrala innehållet i grundskolans läroplan för samhällsorienterade ämnen för F - 3 innehåller många delar som är relevanta för geografiämnet. Fyra kunskapsområden pekas ut: *Att leva tillsammans*, *Att leva i närområdet* (exempelvis förutsättningar i natur och miljö för befolkning och bebyggelse), *Att leva i världen* (exempelvis namn och läge på världs-

delarna samt på länder och platser som är betydelsefulla för eleven, miljöfrågor utifrån elevens vardag, till exempel frågor om trafik, energi och matvaror) och *Att undersöka verkligheten*.

Pedagogiska faktorer

De pedagogiska tankar som främst har legat till grund vid framtagandet av en studentledd exkursion i geografikursen har rötter i Vygotskijs socialkonstruktivism och Deweys pragmatism (Kroksmark 2011). De lärare som undervisar på kursen vill att exkursionen ska leda till en djupare förståelse för det som kan betecknas som geografiska ämneskunskaper. Men vi vill också att exkursionen ska leda till en ökad

Ravinbildning förklaras på ett kreativt sätt - i en ravin!

förståelse för de färdigheter en geografilärare i dagens svenska grundskola förväntas besitta. Som en del i studenternas inlärningsprocess har vi försökt utnyttja den verklighet som studenterna lever i. I sina arbetsgrupper hoppas vi att de synliggör frågor som de själva kanske inte tidigare reflekterat över. Arbetsformen ger fler perspektiv på ett och samma problem. Genom att ett stort ansvar för att söka information är studenternas kommer de genom exkursionsförberedelserna i kontakt med det samhälle de kommer att verka i som lärare.

Studenternas fältarbete innebär erfarenheter som de inte kan få i klassrummen på campus. Elisabeth Hesselors-Arktoft (2005) lyfter fram just betydelsen av erfarenheter som en del i läroprocesser. Hon bygger en stor del av sina antaganden på Deweys texter. Dessa betonar betydelsen av att ta tillvara den lärandes erfarenheter men också att utmana lärandet genom att skapa nya erfarenheter och reflektera över dessa (Dewey 2004; Dewey 2009).

Med exkursionen hoppas vi att studenterna får erfarenheter som de kan använda sig av i sina framtida klassrum. Vi tror att om studenterna får pröva att planera, leda och utvärdera en exkursion under sin utbildning, kommer de lättare att kunna bemöta och förebygga de hinder som många verksamma lärare säger sig uppleva inför exkursioner (Ernst 2014; Ernst & Tornabene 2012). Forskning pekar på betydelsen av att förlägga undervisning utomhus. Det är inte bara betydelsefullt för förståelsen för ämnen men också både för utveckling av barnens motorik, kreativitet och kritiska tänkande (Maynard & Waters 2007). Enligt Sanderorth m fl. (2009) inne-

Hur var det att vara marmorpojke för 100 år sedan?

bär utnyttjandet av närområdet en viktig del i skapandet av elevers identitet. Som rumsliga varelser är vi i ständig relation till vår omgivning. Att känna sig hemma och trygg i det omgivande rummet är viktigt i identitetsskapandet.

Mycket av det som vi tar upp på universitet i geografiundervisningen upplevs som abstrakt. Att få arbeta med alla sinnen och experimentera ger en konkretisering av flera geografiska begrepp. Det ger oss också tillfälle att visa på exkursionen som ett värdefullt inläringstillfälle. Studenterna upplever både *att* och *hur* de lär i fält. De lär sig leda under exkursionen. Det kräver att vi lärare litat på att studenternas förmåga, att vi utformar instruktioner och bistår med handledning som stöttar detta (Owens 2013).

Hållbar utveckling har med åren kommit att bli en viktig del av geografiämnet. Forskning visar på betydelsen av s.k. *place based outdoor education* för att stödja individers förståelse för samband mellan miljö och människa. Det räcker inte med att undervisa *om* miljö, det är också vik-

tigt att undervisa i miljön för att utveckla studenters/elevens förståelse av komplexiteten av begreppet hållbar utveckling (Lloyd & Gray 2014). Under den studentledda exkursionen möter studenterna olika platser i sitt närområde. Att se att det egna bostads- och närområdet är en del av något större är viktigt. Att förstå att det lokala är en del av det globala är en viktig aspekt. Det ger goda utgångspunkter för diskussioner kring den egna och andras livsmiljöer, då nu och i framtiden. (Roberts 2013).

Exkursionslokaler

De studenter som läser i Norrköping gör sina exkursioner i Norrköping med

omnejd. De som läser i Linköping gör det i sitt närområde. Lokalerna har valts med tanke på att varje plats har en tydligt framträdande unik karaktär. Ett krav var också att det fanns god tillgång till olika typer av källmaterial. De olika platserna bör också inbjuda till goda möjligheter till kreativa, geografiska aktiviteter.

På båda orterna finns lokaler i urban miljö, exempelvis ett miljonprojekt i Norrköping. Båda orterna har också platser med specifika verksamheter som kanal med slussar, marmorbruk och jordbruk. Raviner, förkastningar och drumlinor är exempel på naturgeografiska fenomen som kan lyftas fram av studenterna.

Miljonprogram!! Fördomar utmanas under exkursionen.

Bergartscykelns delar undersöks i fält.

Förberedelse och genomförande

Vad gäller organisationen för den studentledda exkursionen får varje arbetsgrupp om sex till åtta studenter i uppgift att planera, genomföra och leda en exkursion i ett angivet område. Exkursionen ska planeras med utgångspunkt i platsens unika karaktär och med hjälp av mer generell kunskap presenterad genom föreläsningar, kurslitteratur, kartor. Vidare ska skolans styrdokument samt övriga källor som gruppen bedömer relevanta beaktas för planeringen av exkursionen.

Exkursionen skall innehålla ett praktiskt moment med koppling till en definierad åldersgrupp i skolan. Frågor som ska leda detta inslag är: *Hur kan man tänkas använda denna plats i ett undervisningssammanhang? Varför? Vad ska barnen lära*

sig, varför, hur och när, i vilken ordning? Vad är viktigt att förklara innan exkursionen? Vad kan vara svårt att förstå? Vad är lämpligt att lyfta fram och betona när vi är där? Vilka elevaktiviteter är lämpliga? Övriga didaktiska frågor grupperna bör ta ställning till innan exkursionsdagen handlar om: Behövs hjälpmedel som underlättar lärandet på plats? Hur kan akustik och andra störningsmoment påverka exkursionen? Vilka säkerhetsrisker kan förutses?

Arbetsgrupperna använder sig av diverse kartmaterial t.ex. en geologisk karta. De uppmanas att i god tid söka källmaterial från exempelvis hembygdsföreningar, stadsarkiv, biblioteket, tidningar, boende och verksamma i området, kommunlantmäteriet etc. Som ett led i förberedelsen uppmanas studenterna att besöka platsen minst en gång innan exkursionsda-

gen för att lära känna miljön och att träna de moment som ska utföras.

Från och med det att vi lämnar universitetsområdet är det studenterna som är ansvariga för innehåll och upplägg av dagen. Detta innebär bland annat att kommunicera med busschauffören och att ge anvisningar om färdväg och uppsamlingspunkter. Grupperna uppmanas att utnyttja restiden i bussen till att ge information om den plats vi ska besöka och att göra eventuell gruppindelning.

Dokumentation

Förutom det rent praktiska momentet – d.v.s. att förbereda och leda exkursionen – måste varje grupp författa ett bakgrundsdokument. Detta ska ge information om platsen ur natur- och kulturgeografiska per-

spektiv. *Vad är karaktäristiskt för denna plats? Hur kan platsens naturgeografiska förutsättningar kopplas till människans verksamhet? Har det förekommit någon annan verksamhet på platsen? Varför förändras platsen?*

Bakgrundsdokumentet måste också innehålla en beskrivning av hur platsen kan användas i ett undervisningssammanhang. Detta ska kopplas till relevanta styrdokument för den åldersgrupp som arbetsgruppen har i fokus. Även om tyngdpunkten i detta dokument är geografiska perspektiv, uppmanas studenterna att tänka tematiskt och inkludera något, eller några, av de andra SO-ämnenas perspektiv.

Varje enskild student lämnar dessutom in ett reflektionsdokument kopplat till kursmålen efter att exkursionen är genomförd. Reflektionerna ska bland annat behandla

Hur levde man i området tidigare?

studentens förståelse för plats och övriga geografiska begrepp. Även pedagogiska resonemangen ska behandlas.

Slutdiskussion

Vi har på Campus Norrköping lämnat den expertstyrda exkursionen och under en tioårsperiod låtit studenterna ansvara för genomförandet av exkursionen i närområdet. Vi har valt en modell som till viss del har inslag av lärarledd exkursion och den har också inslag som syftar till att deltagarna lär sig att använda geografiska metoder och verktyg. Exkursionsinslaget i kursen har en tydlig relevans för studenternas framtida yrkesroll när det gäller pedagogisk frågor och för säkerhetstänkande.

Det som kan ses som modellens fördelar är den stöder att flera kursens mål uppnås och att studenterna får ökad förståelse för geografiska begrepp. Under de tolv år jag har varit kursansvarig har samtliga studenter ansett att kursen erbjudit ett viktigt lärtillfälle där geografiämnet kom att bli till en helhet.

Vi ska dock inte blunda för att det finns nackdelar med modellen. När studenterna får mer ansvar tenderar lärarens expertroll att inte fullt utnyttjas. Vi verksamma geografer har en djupare kunskap om många av de företeelser vi möter under exkursionen. Denna kunskap får studenterna inte alltid ta del av då kursens lärare blir mer passiva när exkursionerna är studentledda.

Något som också kan ses som en nackdel är att arbetet utförs i grupp. Trots uppmaning till grupperna att skriva gruppkontrakt som ska reglera deras arbete förekommer det att studenterna inte kommer överens. Mer handledning med fokus

på gruppprocesser efterfrågas av både studenter och lärare.

Vidare har många studenter under åren ansett att de akademiska meriter (läs HP) exkursionen motsvarar inte står i relation till det arbete som krävs för planering och genomförande av exkursionen.

Utvecklingsmöjligheter

Som framgår är studenterna nöjda med exkursionen som en del av deras läroprocess. Men det finns också utrymme för att justera och ytterligare förstärka detta kursmoment. En tanke via har är att avsluta geografien från den gemensamma salstentamen då denna tenderar att examinera enstaka faktakunskaper. Ett alternativ till salstentamen kan vara att studenterna efter exkursionen får en hemtentamen där föreläsningar, kartverkstad, laboration, exkursion och kurslitteratur utgör basen (precis som nu) i deras kunskapande, men där exkursionen får större tyngd i deras inlärningsprocess. Det individuella reflektionsdokumentet tas bort, men vi behåller bakgrundsdokumentet som studenterna i dagsläget ser som en del av en resursbank för sin kommande yrkesroll. Bakgrundsdokumentet kan även tjäna som källa vid hemtentamen.

Att ännu tydligare koppla exkursionsarbete till studenternas kommande profession och därmed ge ett ökat meningsinnehåll tror vi också skulle öka kvaliteten på inläringen. (Hounsell 1986).

Måhända kan mer styrning beträffande vad studentgrupperna ska fokusera på vara en fördel. Att styra mer kan göras i syfte att säkerställa att fler delar av det centrala innehållet i Lgr11 berörs i momentet. Mer styr-

ning hjälper också studenterna att komma igång med sitt arbete, då tiden är knapp.

Exkursioner är ett viktigt inslag inom geografin. Det är för många ett tillfälle då "pusselbitarna faller på plats". Att visa att vi på lärarutbildningen anser att det är en ovärderlig del i skapandet av en geografisk referensram torde vara ett stöd för att exkursioner också blir inslag i den framtida geografiundervisningen i skolorna.

För att ytterligare stärka kursmomentet exkursioner vill vi lärare på SO-blocket F-3 vid Linköpings universitet ha kontakt med andra lärarutbildare i Sverige. *Hur använder ni exkursioner i utbildningen? Vilka andra undervisningsformer använder ni för att studenterna ska uppnå helhetsförståelse?*

Referenser

- Dewey, John (2004) *Individ, skola och samhälle*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Dewey, John (2009) *Demokrati och utbildning*, Daidalos, Göteborg.
- Ernst, Julie (2014) **Early childhood** educators' use of natural outdoor settings as learning environments: an exploratory study of beliefs, practices, and barriers, *Environmental Education Research*, 20(6): 735–752.
- Ernst, Julie & Tornabene, Ladona (2012) Preservice early childhood educators' perceptions of outdoor settings as learning environments, *Environmental Education Research*, 18 (5): 643–664.
- Hesslefors-Arktoft, Elisabeth (2016) Att utgå från erfarenheter, utmana och skapa nya erfarenheter i Almius, Tore (red) *Erfarande och synvänder Rapport 2006:03*, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Hounsell, Dai (2008) Att förstå undervisning och att undervisa för förståelse, i Ference Mar-ton, Dai Hounsell, Noel Entwistle *Hur vi lär*, Nordstedts akademiska förlag, Stockholm
- Krokmark, Tomas red. (upplaga 2:1 2011) *Den tidlösa pedagogiken*. Studentlitteratur. Lund
- Kursplan för 972G21 antagen 2012-10-16. Linköpings universitet.
- Lenon, Barnaby & Cleves, Paul (2001) *Field-work Techniques and Projects in Geography*, HarperCollins, London.
- Lloyd, Amanda & Gray, Tonia (2014) Place-based outdoor learning and environmental sustainability within Australian Primary School *Journal of Sustainability Education* September 2014, elektronisk källa http://www.jsedimensions.org/wordpress/content/place-based-outdoor-learning-and-environmental-sustainability-within-australian-primary-school_2014_10/ hämtad 2014-12-01
- Maynard, Trisha & Waters, Jane (2007) Learning in the outdoor environment: a missed opportunity? *Early Years: An International Journal of Research and Development*, 27 (3):255–265.
- Owens, Stephanie (2013) We Teach How we've Been Taught: We Teach How We've Been Taught: Expeditionary Learning Unshackling Sustainability Education in U.S. Public Schools, *Journal of Sustainability Education* May 2013, elektronisk källa http://www.jsedimensions.org/wordpress/content/we-teach-how-weve-been-taught-expeditionary-learning-unshackling-sustainability-education-in-u-s-public-schools_2013_06/ hämtas 2012-11-30
- Roberts, Jay (2013) Experiencing Sustainability: Thinking Deeper About Experiential Education in Higher Education, *Journal of Sustainability Education* May 2013, elektronisk källa http://www.jsedimensions.org/wordpress/content/experiencing-sustainability-thinking-deeper-about-experiential-education-in-higher-education_2013_05/ hämtad 2014-12-06
- Sanderoth, Ingrid; Werner, Margit & Båth, Sten (2009). *Plats - identitet - lärande: närområdesstudier i skolan*, 1 uppl. Studentlitteratur, Lund.

Karin Wakeham, Lärarutbildare vid Linköpings universitet
E-mail: Karin.wakeham@liu.se